

UNIVERZITA J. SELYEHO
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
SELYE JÁNOS EGYETEM
TANÁRKÉPZŐ KAR
J. SELYE UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION

ERUDITIO – EDUCATIO

2015/1
(10. évfolyam)

A tartalomról:

Tanulmányok

Kéri Katalin:

*Női élet, leánynevelés
a XVI–XVIII. századi Magyarországon*

H. Nagy Péter:

*Ady Endre költészetének alapvonásai.
Történeti-poétikai vázlat*

Simon Szabolcs:

Ideológia a tankönyvekben és a tantervekben

Eőry Vilma:

*A tankönyvszöveg motivációs ereje.
Egy felmérés tanulságai*

Tóth Gábor:

*Beszámoló Hetény La Tène-kori birituális
temetőjének embertani vizsgálatáról.
A Duna Menti Múzeum gyűjteménye*

Közlemények

Recenziók

Jubileum

Beszámoló Hetény La Tène-kori birituális temetőjének embertani vizsgálatáról A Duna Menti Múzeum gyűjteménye

Tóth Gábor

Report on the Anthropological Examination of the La Tene Age Biritual Cemetery in Hetény (Chotín)

Abstract

The paper presents the data revealed from the anthropological examination of the remains of 47 persons dug up in Slovakia. In this paper we present the results of the physical anthropological investigations of the Celtic burials found at Chotín. During the examination of the skeletal material we carried out the demographic and the morphometric analysis, estimated the stature and investigated the pathological alterations and the oral status.

Key words: La-Téne Age, Chotín, Anthropology

Kulcsszavak: La-Téne kor, Hetény, Antropológia

Bevezetés

A La Tène-kori késő vaskori kelták eredetét keresve többféle tudományterület eredményeihez fordulhatunk (Horváth 2014). Régészeti emlékek arra utalnak, hogy a Közép-Franciaország és a Csehország közötti területen határozhatjuk meg a Kr. e. 8. századtól kezdődően azt az anyagi homogenitást, amit az 5. század közepétől La Tène-civilizációnak lehet nevezni (Szabó 2005, 14). Antropológiai vizsgálatok alapján K. Zoffmann embertani megállapításai és összehasonlító elemzései is azt bizonyítják, hogy a magyarországi dunántúli kelták a csehországi betelepülési irányból érkeztek a Kárpát-medencébe (K. Zoffmann 2009). Ezzel magyarázható a magyarországi, dunántúli minták kapcsolódása a csehországi szériákkal. Ugyanakkor a szlovákiai késő vaskor embertani anyaga K. Zoffmann összehasonlításai alapján jobban elkülönül a magyar és a cseh temetők embertani leleteitől. Az elkülönülés okaként felmerül a kora vaskori Hallstatt-kori eltérő őslakosság hatása (K. Zoffmann 2009). Ugyanakkor a dél-szlovákiai lelőhelyek vizsgálata alapján Vlček (1957) a minták embertani kapcsolódását a magyarországi lelőhelyekkel, illetve Ausztria irányában tudta meghatározni. Az ausztriai kapcsolódási irányt valószínűsíti tanulmányának irodalmi összegzésében Gomolčák (1988) is.

Jelen összefoglaló az 1971–72-es ásatások (Ratimorsky Piroska régész ásatása) során feltárt hetényi (Chotín) késő kelta kori temető embertani csontanyagának vizsgálati eredményeivel foglalkozik. A vizsgált csontanyag a komáromi (Komárno) Duna Menti Múzeum gyűjteményében található.

Anyag és módszer

A Hetény térségében, homokkitermelés következtében felszínre került temető leletmentése 1971–72-ben történt. A régészeti összegzés alapján a birituális La Téne-kori temető 47 sírját (43 csontváz, 4 hamvasztott sír) sikerült megmenteni (Ratimorská 1975, 1981). A LB2a-b időszakra keltezhető sírok rendszertelenül helyezkedtek el; nem volt soros temetkezés, sem horizontális-, sem vertikális rendszert nem sikerült megállapítani a sírok elhelyezkedésében, sem pedig szuperpozíciót. A tájegység temetőire jellemző egységes tájolástól csupán a 41. sír tért el. Az ebben lévő csontváz a többi, hanyatt fekvő váztól abban is különbözött, hogy hason fekvő helyzetben feküdt. Régészeti nézve a sírokban jelentős a mellékletként szereplő leletanyag; a különböző mellékletek és fegyverek (a csontanyagon ezt jelzi a fémre jellemző zöldes színű patina megjelenése).

A csontanyag minden tekintetben alacsony reprezentációs értékű. Erősen töredékes, rossz megtartású, hiányos, errodált, illetve növényi gyökerek humuszsavától és fészítő roncsolásától aprózott. A vázcsontok kevés kivétellel statisztikailag nem értékelhetőek, mindössze 9 felnőtt esetében volt lehetőség a vázcsontméretek felvételére, a többi esetben csupán néhány, önmagában nem informatív méretet lehetett rögzíteni. A váz megtartása alapján feltételezhetően a jó megtartású koponyák évtizedekkel ezelőtt más múzeumok gyűjteményébe kerültek, vizsgálatba nem tudtuk őket bevonni, ily módon a megmaradt koponyatöredékeken általában csak értékelhető információtartalom nélküli egyes méreteket lehetett felvenni. (Ezért jelen összefoglaló *2. táblázatában* csupán a 9 felnőtt személy vázcsontméreteit ismertetem. Esetükben a testmagasság is – legalább egy hosszúcsont mérete alapján – becsülhető.)

A nemi és életkori alapadatok becslése és a korhasztásos maradványok vizsgálata Knußmann (1988), Éry (1992) és Molleson (1986) összefoglalói, a testmagasság számítása Sjøvold (1990) mindkét nemre, europid rasszkörre kidolgozott módszerével, a hosszúcsontok méretei alapján történt. A hamvasztott maradványok vizsgálata Lisowski (1968), Nemeskéri és Harsányi (1968), Wahl (1981), valamint Herrmann (1988) ajánlásait követte.

Eredmények

Az általánosan rossz megtartású, illetve az ép koponyákat nem tartalmazó csontanyag feldolgozása alapján a népesség eredetére vagy genetikai kapcsolataira nézve összehasonlítások nem tehetők; az eredmények adatközlő jellegűek. A nemi és életkori alapadatokat az *1. táblázat* tartalmazza.

A vizsgálatok szerint a temetőbe (mindkét rítus szerint) temettek férfiakat és nőket, gyermekeket és felnőtteket egyaránt – egy település temetője került feltárásra. A férfiak és nők aránya kiegyenlített. Feltűnő a gyermeksírok kis száma, de ez a korra és tájegységre nézve jellemző, hisz például Csúz (Dubník) birituális

temetőjében a 30 csontvázas sírból is csupán 5 gyermeket lehetett meghatározni (Bujna 1989). Vlček (1957, 269–279) is általánosnak tekinti szlovák területeken a gyermeksírok kis számát (5% alattinak).

Becslés tehető a paleodemográfiai viszonyokra (Acsádi–Nemeskéri 1970). A maradványok alapján a születéskor várható élettartam 30,2 évre tehető. A szükséges modellek alkalmazásával történt korrekció után ez az érték azonban csupán 20,5 év. A 15 éves kort megérték további várható élettartama férfiak esetében 21,8 év, nőknél pedig 13,3 év. Ezek a tapasztalt és becsült értékek kissé elmaradnak a K. Zoffmann (2011) összefoglaló munkájában ismertetett (Dubník-Bundás, Ordacsehi-Kécsimező), az időszakra jellemző számított értékektől. Nők esetében két halandósági csúcsot becsülhetünk: egy magasabbat a szüléssel, gyermekágygyal kapcsolatban 20-24 éves korban, majd egy alacsonyabb halandósági csúcsot 30-34 éves korban. A férfiaknál egy kisebb halandósági csúcs a jellemző 20-24 éves korban, majd egy magasabb 40-44 éves korban. Ezek a halandósági értékek kissé alacsonyabbak, mint amiket Schlette (1973, 59–63) tudott franciaországi adatok alapján meghatározni, jobban közelítenek Kurth (1974, 352–359) Nyugat-Európára vonatkozó becsléseihez.

A férfiak és nők csontozatán jelentős az ivari dimorfizmus, ami a két nem eltérő eredetére, eltérő etnikai hátterére is utalhat. Míg a férfiak erőteljes, robosztus megjelenésűek (egyes koponyatöredékek alapján nordikus típusbesorolással), addig a női vázak a gracilis embertani típusok jellemzőit mutatják. A számított testmagasságok (2. táblázat) is a nemek közti természetbeli különbségre utalnak. A hosszúcsontok alapján 4 nő esetében lehetett testmagasságot becsülni. A 157,35 cm-es átlagérték kissé elmarad az Éry (1998) által (36 nő átlagértéke alapján) a vaskorra meghatározott 158,77 cm-es kárpát-medencei átlagtól, de illeszkedik a variációterjedelembé. (Megjegyzendő, hogy Gomolčák [1988] 3 nő hosszúcsontjai alapján ennél is magasabb, 160,96 cm-es átlagot tudott becsülni.) A férfiak közül 5 esetben lehetett a testmagasságot kiszámítani. A 172,08 cm-es átlag meghaladja az Éry által (33 férfi adatai alapján) meghatározott 167,26 cm-es termetátlagot.

Mindkét nem esetében jellemzően rossz a fogazat állapota, gyakori a caries előfordulása. Ez megfelel Vlček (1957) fogstátuszra vonatkozó megállapításainak.

A hamvasztott temetkezésekre jellemző, hogy a maradványok közt többnyire a koponya lapos csontjainak és a végtagok hosszú csontjainak töredékei azonosíthatók. Az égetési hőfok a fizikai jellemzők alapján változatos, a jól kiégett maradványoktól a gyengébben (közepesen) kiégett maradványokig terjed; 400-800 Celsius fok közötti. Ez megfelel többek közt Tankó és Tankó (2012) Ludas hamvasztott anyagán történt megfigyeléseinek is. Ugyanakkor az időszak nem egységes hamvasztási gyakorlatára utal például K. Zoffmann (2012) tanulmányában az Ordacsehi-Kécsimező lelőhelyen az egyenletes, magas hőfokú égetésre utaló fizikai jellemzők ismertetése, vagy pedig az ausztriai Wohlsdorf lelőhely egységesen alacsony hőfokon végzett hamvasztásai (Tóth 2014).

Megfigyelhető, hogy a már megelőzően mosott és rendszerezett korhasztásos csontanyagban is előfordulnak állati csontok (mellékletre vagy pedig temetéssel kapcsolatos lakomára utalva), a kiskérődzők (juh, kecske) csontdarbjai a hamvak közt általánosan tekinthetőek. (Érdekesség, hogy a Sopron (Ödenburg) környéki hamvasztott halomsírok anyagában nem fordul elő állatcsont a humán kalcinátumok között [Jungwirth 1966].)

Köszönetnyilvánítás: a Duna Menti Múzeum vezetésének és munkatársainak, akik lehetővé tették a vizsgálatok elvégzését. Külön megköszönöm Csuthy András régésznek a sok segítséget.

Irodalom

Acsádi, Gy. – Nemeskéri, J. (1970): *History of human life span and mortality*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bujna, J. (1989): Das laténezeitliche Gräberfeld bei Dubník. I. *Slovenská archeológia* 37(2), 245–354.

Éry K. (1992): *Útmutató csontvázleletek vizsgálatához*. ELTE Kézirat, Budapest.

Éry, K. (1998): *Length of limb bones and stature in ancient populations in the Carpathian Basin*. *Humanbiol. Bud.*, 26. Budapest.

Gomolčák, P. (1988): Anthropologische Charakteristik des Skelettmaterials vom keltischen Objekt 3b/85 aus der Strasse Nálepkovala Ulica 19–21 in Bratislava. *Zborník Slovenského národného múzea, 82., História* 28, 73–91. p.

Herrmann, B. (1988): Behandlung von Leichenbrand. In *Anthropologie I*. Knußmann, R. ed. Stuttgart – New York: Gustav Fischer Verl., 576–585. p.

Horváth, T. (2014): Eredetkutatás és vándorlás az őskorban. *Specimina Electronica Antiquitatis* 17, 15–69. p.

Jungwirth, J. (1966): Späthallstattzeitliche Leichenbrände aus Hügelgräbern vom Burgstall bei Ödenburg (Sopron). *Ann. Naturhistor. Mus. Wien* 69, 471–476. p.

Knußmann, R. Hrsg. (1988): *Anthropologie I. Wesen und Methoden der Anthropologie*. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart–New York.

Kurth, G. (1974): Bevölkerungs- und stammesgeschichtliche Aspekte bevölkerungsbiologisch-demographischer Kriterien. In *Bevölkerungsbiologie*. Bernhard, W. – Kandler, A. Hrsg. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 344–372. p.

Lisowski, F. P. (1968): The investigation of human cremations. In *Anthropologie und Humangenetik*. Peter, R. – Schwarzfischer, F. – Glowatzki, G. – Ziegelmayer, G. Hrsg. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 76–83. p.

Molleson, T. I. (1986): Skeletal age and palaeodemography. In *The biology of human ageing*. Bittles, A. H. – Collins, K. J. eds. Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney: Cambridge Univ. Press, 95118. p.

- Nemeskéri J. – Harsányi, L. (1968): A hamvasztott csontvázleletek vizsgálatának kérdései. *Anthrop. Közl.* 12, 99–116. p.
- Ratimorská, P. (1975): Das keltische Gräberfeld in Chotín (Südwestslowakei). *Alba Regia* 14 (1973), 85–95. p.
- Ratimorská, P. (1981): Keltské pohrebisko v Chotíne I. *Západné Slovensko* 8, 15–88. p.
- Schlette, F. (1973): Die Veränderungen in den Beziehungen des ur- und frühgeschichtlichen Menschen zur Umwelt. In *Mensch und Umwelt aus der Sicht der Anthropologie*. Bach, H. Hrsg. Jena: Friedrich-Shiller Universität, 54–66. p.
- Sjøvold, T. (1990): Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. *Hum. Evol.*, 5, 431–447. p.
- Szabó M. (2005): *A keleti kelták. A késő vaskor a Kárpát-medencében*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Tankó, É. – Tankó, K. (2012): Cremation and deposition in the Late Iron Age cemetery at Ludas. In: *Iron age rites and rituals in the Carpathian Basin*. Berecki S. ed. Targu Mures: Mega, 249–258. p.
- Tóth, G. 2014: *Bericht über die anthropologischen Untersuchungen der La-Tène zeitlichen Gräber in Wohlsdorf*. Kézirat.
- Vlček, E. (1957): Anthropologie der Kelten in der Südwestslowakei. In *Keltische Gräberfelder der Südwestslowakei*. Benadík, B. – Vlček, E. – Ambros, C. Hrsg. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 203–289. p.
- Wahl, J. (1981): Beobachtungen zur Verbrennung menschlicher Leichname. *Arch. Korrespondenzbl.* 11, 271–279. p.
- K. Zoffmann Zs. (2009): Kelta kori embertani leletek Hajdú-Bihar megyéből. *Ősrégészeti Levelek* 11, 115–121. p.
- K. Zoffmann Zs. (2011): Kárpát-medence területéről származó neolitikus, réz-, bronz- és vaskori sorozatok halandósági táblái. *Folia Anthrop.* 10, 17–58. p.
- K. Zoffmann Zs. (2012): Birituális kelta temető embertani leletei Ordacsehi–Kécsimező lelőhelyről. *Folia Anthrop.* 11, 41–50. p.

Táblázatok

1. táblázat: Nemi és életkori alapadatok

Sorszám	Sírszám	Nem	Életkor (év)	Megjegyzés
1.	4.	Férfi	30-45	Bal oldali clavicula extremitas sternalisán gyulladásos nyomok.
2.	5.	?	15-50	
3.	7.	Férfi	30-40	
4.	7.	?	35-41	
5.	9.	Férfi	40-50	
6.	10.	Férfi?	30-40	
7.	10.	?	20-40	Hamvak.
8.	11.	Férfi	35-45	A bal femur distalis harmadában a linea aspera lateralis oldalán csontheg, csonthártya izgalommal.
9.	11.	Nő	20-30	A két 11-es egy csomagban.
10.	12.	Férfi	23-30	
11.	13.	?	20-30	
12.	14.	Férfi	20-24	Mindkét felkarcsonton fizikai stressz okozta elváltozás. Mindkét femur proximalis harmad lateralis oldalán erős izomtapadások.
13.	16.	Férfi	25-35	Felkarcsontokon fizikai stressz okozta elváltozások.
14.	16.	Nő?	18-22	A két 16-os egy csomagban.
15.	18.	Nő?	25-35	
16.	19.	Nő	25-35	
17.	20.	Nő	19-22	
18.	21.	Nő	25-35	
19.	22.	Nő	30-40	
20.	23.	Férfi	19-21	
21.	26.	Nő	30-40	
22.	27.	?	20-40	Hamvak.
23.	28.	Férfi	36-45	Ágyéki csigolyákon minimális peremképződés.

M.1.	348/	324/		/309	/310	294/	(329)/	/(300)	
M.2.	341/	320/		/304	/306	291/	(325)/	/(296)	
M.4.	62/	63/60			/50	59/55		/52	
M.7.	66/61	63/58	78/	53/55	60/58	58/53	60/	62/64	/60
Radius									
M.1.		260/		231/		226/226		/218	
Ulna									
M.1.		286/281		246/246		247/	(267)/	/240	
Femur									
M.1.	461/	461/463	481/480	431/432	/436	402/403	446/	403/	/458
M.2.	457/	455/459	476/475	429/428	/430	400/400	442/	400/	442/453
M.6.	26/29	27/28	36/34	23/23	25/24	22/23	26/26	24/24	29/28
M.7:	26/26	24/24	29/29	26/26	26/28	26/26	24/24	28/28	25/27
M.9.	28/33	33/33	34/35	31/32	29/32	30/27	31/32	33/33	34/34
M.10.	26/24	27/28	31/31	21/21	22/22	20/20	24/24	25/25	28/29
M.19.	46/	47/47	(50)/	42/40	/40	/41	(44)/	40/40	/50
M.20.	82/			75/73				69/	
M.8.	84/89	83/83	104/105	80/80	80/83	79/78	81/80	83/81	(88)/90
Tibia									
M.1.	372/	376/		341/342		337/336		317/318	/360
M.1/b.	371/	377/		335/342		339/336		317/318	/359
M.3.				(68)/72		68/			
M.8/a.	37/37	28/29	37/37	29/32	30/30	26/26	30/30	28/28	29/33
M.9/a.	25/23	24/25	27/26	20/20	21/20	21/21	22/23	24/24	22/23
M.10/b.	80/83	73/68	89/89	62/67	69/70	74/75	75/76	75/73	83/82
Fibula									
M.1.		/		329/		/322		(318)/	
Pelvis									
Pubis		97/						89/	
Ischium		100/						85/	
Cotilo		35/			/31	32/	36/	31/	
Incisura		34/			/44	42/	34/	51/	
Sacrum									
M.2.								(90)	
M.5.		103		103				105	
Calcaneus									
M.1.				/72		70/69		69/69	
Testmagasság:	173,4	172,4	176,2	157,9	163,1	155,2	170,5	153,2	167,9